

- BEDŐ IVÁN 2008a. Belekötőjel. Tétova helyesírási reform. *HVG* 2008/24. június 11. http://hvg.hu/hvgfriss/2008.24/200824_TETOVA_HELYESIRASI_REFORM_Belekotojel.aspx (2016. 02. 03.)
- BEDŐ IVÁN 2008b. Homokba vésve. Helyesírási szótárak különbségei. *HVG* 2008/17. április 23. [http://hvg.hu/hvgfriss/2008.17/200817_HELYESIRASI_SZoTARAK_KuLoNBSEGEI_\[-\]Homokba_ve.aspx](http://hvg.hu/hvgfriss/2008.17/200817_HELYESIRASI_SZoTARAK_KuLoNBSEGEI_[-]Homokba_ve.aspx) (2016. 02. 03.)
- e-nyelv = A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda nyelvi tanácsadó szolgáltatása. www.e-nyelv.hu
- FÁBIÁN PÁL – SZEMERE GYULA 1984. A magyar helyesírás szabályainak 11. kiadásáról. *Magyar Nyelvőr* 108: 385–406.
- FÁBIÁN PÁL 1998. Helyesírási szabályzatunk 11. kiadásáról. In: O. BOZSIK GABRIELLA – V. RAISZ RÓZSA – ZIMÁNYI ÁRPÁD szerk., *Helyesírásunkról helyesírásunkért*. K. n., Eger. 12–17.
- FERCSIK ERZSÉBET 2015. *Magyar Tudományos Akadémia: A magyar helyesírás szabályai. Tizenkettedik kiadás*. <http://anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=59> (2016. 02. 03.)
- FODORNÉ CSÁNYI PIROSKA – FÁBIÁN PÁL – CSENGERI PINTÉR PÉTER 1990. *Műszaki helyesírási szótár*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- FODORNÉ CSÁNYI PIROSKA – FÁBIÁN PÁL – HÖNYI ENDRE 1982. *Kémiai helyesírási szótár*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- GOZMÁNY, LÁSZLÓ 1979. *Septemlingual Dictionary of the Names of European Animals*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KESZLER BORBÁLA 2015. Megjelent *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadása. *Magyar Nyelvőr* 139: 253–269.
- LACZKÓ KRISZTINA – MÁRTONFI ATTILA 2006. *Helyesírás*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Magyar helyesírás és szóragasztás főbb szabályai* 1832. Trattner, Pest.
- Magyar Nyelvi Bizottság Földrajzinév-bizottság 2013. *A földrajzi nevek helyesírása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MARKÓ ANITA 2015a: „Nem lett volna szabad kiadni”. Arató László magyartanár az új helyesírási szabályzatról. *Magyar Narancs* 27: 10–12.
- MARKÓ ANITA 2015b: „Engedékenyebbeknek kell lenni”. Prószék Gábor az új helyesírási szabályzatról. *Magyar Narancs* 27: 8–11.
- PÁSZTOR EMIL 2000. Mihez képest 11. kiadású a helyesírási szabályzatunk? *Magyar Nyelvőr* 124: 140.
- TOMOR DÁVID DOMONKOS 2015. *A helyesírási szabályzat 12. kiadása*. Az anyanyelvi kritériumvizsgára felkészítő szemináriumon készült esszé. Kézirat. ELTE BTK, Budapest. [http://www.\[-\]veszelszki.hu/a-helyesirasi-szabalyzat-12-kiadasa-tomor-david-domonkos.html](http://www.[-]veszelszki.hu/a-helyesirasi-szabalyzat-12-kiadasa-tomor-david-domonkos.html) (2016. 02. 03.)
- TÓTH ETELKA 2016. *Új helyesírás a hagyományok jegyében*. Előadás a Fordítói szakmai napon, MANYE–SZIE, Gödöllő, 2016. január 21.
- VESZELSZKI ÁGNES 2009. *Új tulajdonnévi csoportok? A helyesírási szabályzat tervezett változásairól*. Az egr Eszterházy Károly Főiskolán 2008-ban tartott előadás írásos változata. Kézirat. Online: <http://www.veszelszki.hu/images/honlap/helyvalt.pdf> (2016. 02. 03.)

VESZELSZKI ÁGNES

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Adamikné Jászó Anna, Jókai és a retorika

Trezor Kiadó, Budapest, 2016. 263 lap

A Magyar Nyelv archívumának áttekintése az 1998/3. számtól mutatja, mennyire hiánypótló ez a kötet: Jókairól a fenti időszakban csak ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA egy tanulmánya szerepel (Jókai és a zárójelek címmel) a 2015/4. számban (449–456); a kötet

szerzőjének neve bukkan fel a Magyar Nyelv 2015/3. retorikai számában is. A 19. század legnépszerűbb magyar írója (Jókai) és a 19. századig az egyik legnépszerűbb tudomány (a retorika) sorsa hasonló: különböző okok miatt, de mindkettőt sokan félreértelmezték.

Remélni szeretnénk, hogy a megélénkülő retorikai kutatások és a most ismertetett kötet megjelenése annak jele, hogy a 21. század újra felfedezi mindkettőt Magyarországon. Hiszen Jókai Viktória királynő kedvenc szerzője volt, Zola, Bismarck kedvelte, Csáth Géza a világ öt legnagyobb írója közé sorolta (Homérosz, Szophoklész, Shakespeare és Goethe mellett, lásd 13, 47), nemzedéke erős retorikai képzést kapott az iskolában (11). A retorika ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA értelmezésében „nem előírás és nem hatásvadászat, hanem filozófiai alapokon nyugvó művészet és technika” (100). A címben szereplő párosítás tehát jogos, és méltán számíthat az olvasók figyelmére.

A kötet szerkezete jól áttekinthető, fejezetcímei is retorikai szempontú elemzést ígérnek. A négy, római számmal kiemelt fejezet a Prológus (9–12) és az Epilógus (253–256) közé ékelődik. Az Epilógus kivételével minden fejezet Jókaitól vett mottóval kezdődik, az utószót a Politikai divatok előszavából vett részlet választja el a gondosan összeállított, a Jókai-szakirodalom és retorika területén is továbbolvasásra ösztönző irodalomjegyzéktől (259–263); elgondolkodtató tételmonddal: „egész embernek azt ismerjük el, aki nemcsak magának élt” (257). A mottók kitűnően szolgálják a szerző szándékát: gondolkodásra és (újra)olvasásra invitálnak.

Az első nagy egység (Jókai regénypoétikája, 13–48) a Jókai-mítoszokat veszi sorra és kérdőjelezi meg. A következő három fejezet a szónok első három feladatának megfelelően az inventio (Jókai és a retorikai érvelés, 49–101), a dispositio (Jókai és a regényszerkezetek, 103–162) és az elocutio (Jókai stílusáról, 163–251). Az alfejezetek rendszere jól áttekinthető, minden fejezet 1–2 oldalas összegzéssel zárul, amelyek tartalmazzák a fejezet fő tételeit. A kötet téziseit az Epilógus végén külön kiemeli 12 pontban a szerző (254–256). Átgondolt és jól strukturált könyvről van tehát szó, a táblázatok és a regényszerkezeteket illusztráló ábrák is nagyban megkönnyítik az olvasást, értelmezést.

A szerző célja a kötettel kiderül az előszóból: javítani szeretne Jókai megítélésén, és a retorikai szempontú elemzéssel FRYE, BOOTH, CORBETT szemléletét követve az életmű újraolvasásához kínál vezérfonalat. Megemlíti a hasonló célú Goethe-monográfiát német nyelvterületről. A kötet törekvése tehát a nemzetközi retorikai kutatás aktuális kérdéseire illeszkedik, de Jókai iskolai helyzetén is javítani szeretne, új szempontokat kínálva a szövegértő olvasás és az irodalomértés tanításához. „Vajon az angolok lefokozzák-e, kihagyják-e a vizsgaanyagból Shakespeare-t?” – teszi fel az elgondolkodtató kérdést a magyarérettségi mai rendszerével kapcsolatban (101). A retorika tágabb szempontú értelmezésére utalt már a bevezetőben idézett meghatározás is, a szerző szorgalmazza a retorika alaposabb középiskolai oktatását (12. tézis, 256).

A Jókai regénypoétikája címet viselő fejezet négy alfejezetre bomlik. Az első a „Jókai-problémát” veszi górcső alá, minden esetben a szakirodalmat és Jókai önjellemzését, műrészleteit ütköztetve vizsgálja Jókai lefokozásának történetét és a Jókai-sztereotípiákat. A szerző számára Jókai „sajátos világot és stílust teremtő, utánóztatatlan zseni”. Az első sztereotípiát a romantikus Jókait és hőrszait állítja szembe a realizmussal, de Jókai önjellemzése javasolja, hogy „az élet fényoldalait” is fogadjuk el realizmusnak, a magánélet mellett pedig ismerjük el a közélet és a hőrszok fontosságát. Az újraértelmezést segítik az újabb szakirodalomból, például NYILASY BALÁZS, a kötet egyik lektorának Jókai-mo-

monográfiájából vett idézetek. A realista regénnyel szembenálló románc műfaja új megvilágításba helyezi Jókai népszerűségét, sokszor támadott zsánerfiguráit, humorát, egész művészetét, és indokolja azt is, miért tartotta magát költőnek (23). A románc műfaj segítségével értelmezve az öregkori művek sem tekinthetők hanyatlásnak.

A második sztereotípiától megszabadulva az „áltörténelmi” regényeket az oral history és Jókai misztikus „szeretet-tana” mentén értelmezve megláthatjuk románcos történeteinek korszerűségét, értékeit, az árulás-motívum több regényen átívelő vizsgálata bizonyítja jellemeinek összetettségét is. Az utolsó vád egy középiskolai tankönyvből származik: Jókai kielégítette a nemzet hiúságát, takargatta önismeretének hiányát. A retorikai kritika működését érdemes bemutatni itt egy példával. A sztereotípiát: „azonosulni kívánt olvasóközönségével.” A retorika tanítása: a szónoknak figyelembe kell vennie hallgatósága értékeit, jellemét, hangulatát. Kérdés: miért baj, ha valaki olvasóközönséget teremt, olvasmányosan ír? (47)

Ha a retorikát mint a prózai művek elméletét értelmezzük (50), érthetőbbé válik a második egység címe, a regényíró és a retorikai érvelés összekapcsolása. Mégis az első fejezet a (kitűnő) szónok Jókaival foglalkozik, először a Kossuth ravatalánál mondott beszédet, majd a március 15-én elhangzott rövid mesterművet elemzi, végül a műveiben szereplő szónoklatokat. A második fejezet a retorikai terminusokat vizsgálja a Jókai-művekben, mely vizsgálat létjogosultságát Jókai retorikai iskolázottsága is indokolja. Ez a fejezet az ad hominem érveléssel kapcsolatos félreértést is tisztázza: az ad personam érveléssel szemben, amely személyeskedésre utal és kerülendő, a retorikai érvelés mindig ad hominem: az emberhez szól (66). A valószínűségi érvelésről szóló harmadik fejezet a példát, az enthümémát, az értékhierarchiákat, a toposzokat, az érvelési hibákat, valamint a külső érveket vizsgálja a retorikai szakirodalom, főleg TOULMIN és PERELMAN alapján. Külön színfoltot jelent a fejezetben Jókai három retorikai paródiájának bemutatása.

Ez a rész megjelent a Régi-új retorika sorozat 16. kötetében (RAÁTZ JUDIT – TÓTH ETELKA szerk., A bemutató beszéd. Trezor Kiadó, Budapest, 2015. 67–99). A szerző többször hangsúlyozza, hogy Jókai műveinek értékeit, humorát jobban értékeli az, aki a retorikai elemzés eszközeivel rendelkezik, a 4., 5. és a 6. tézis is erre utal (255). A harmadik egység megközelítésmódja is retorikai: PERELMAN alapján a szerkezet érvelő szerepére hívja fel a figyelmet, hiszen „irányítja és ébren tartja az olvasó figyelmét, az érvek elrendezésével erősíti meggyőződését, a fokozással lelkesíti, felkorbácsolja érzelmeit” (103). A szerkezeti jellemzőkre hatott, hogy a regények folytatásokban jelentek meg. A lineáris szerkezetet vizsgálva a szerző egy különleges típusra, a fraktálszerkezetre hívja fel a figyelmet, melyet a retorikai érveléshez és a természethez hasonlít: mindháromban van rendszer, de a szabályok nem olyan szigorúak, mint azt egy szigorú kritikus vagy a formális logika elvárná (113). A lineáris mellett a párhuzamos és a keretes szerkezetet mutatja be, végül kitér a szélső szerkezeti részek, a bevezetések és a befejezések típusaira és titkaira is. Külön fejezetet kapnak a narráció különlegességei és a Magyar Nyelvben már megjelent, Jókai és a zárójелек című egység. Egyik típusa a narratív metalépszisz, mely az olvasó bevonását segíti a cselekménybe. Végül a reflexiók kapcsán az intertextualitást és az intratextualitást tárgyalja (utóbbi FRIED ISTVÁN terminusa, Jókai önidézéseit jelenti, 161).

A szerkezetről szóló fejezet a „léhán felépített mesék” babonáját kívánta cáfolni (162), a stílusról szóló negyedik rész szerint a monográfiák inkább csak általánosságban írnak Jókai stílusáról, „nyelvi zsonglörködéssel” is megvádolták (164–165). A szerző célja

ezzel szemben, hogy Jókai nyelvezetének totalitását bemutassa. A négy stílusmű (világosság, nyelvhelyesség, illőség, ékesség) közül az utóbbi kettő kap több alfejezetet, mindegyik kis fejezetben egy tanulmány csírája rejlik. A harmadik alfejezet, az illőség a következő szempontokat veti fel: szóbőség (egyéni szóalálmányok, „nyelvészkedés”, idegen szavak, szlenges szavak, frazémák, névadás, tréfás etimologizálás), metakommunikáció, köznyelvitől eltérő beszéd, mondatszerkesztés (elsődleges szóbeliség, ritmikus mondatok, élőbeszéd sajátosságai). A szerző MILMAN PARRY és WALTER ONG elméleteire is utal, mikor levezeti Jókai prózájának jellegzetességeit: a szóbeli formális kifejezőmód jellemzőire bukkan, melyek a homéroszi eposzokban is megfigyelhetők.

Ezt a feltételezést erősíti a negyedik stílusmű, az ékesség vizsgálata is. „Ha Krúdyt a különleges metaforák jellemzik, akkor Jókait inkább a különleges és bravúrosan kezelt alakzatok” – állapítja meg a szerző (250). A gondolatalakzatok (211–225) után a szóalakzatok (225–238) bemutatása a quadripartita ratio (hozzáadás, elvétel, felcserélés, szórendi csere) alapján történik. A szóképek tárgyalását egy összefoglaló elemzés zárja, A lőcsei fehér asszony egy részletének stilisztikai analízise. A stílusesszék példatára kitűnően használható lenne például a középiskolában is, bizonyára a példák bősége miatt hiányzik nekem ebből a fejezetből is egy áttekintő táblázat.

Csábító lenne, de nem illő a recenzensnek magyartanárként a Szemle rovatban a magyartanítás problémáiról elmélkedni. A kötet által felvetett kérdések remélhetőleg jó irányba terelik a magyartanítást, a kerettanterv és általában az oktatás körül folyó vitákat. Egy kérdést azonban már a borító felvet, ezt hadd tegyem szóvá: a kötet elején Horowitz Lipót Jókai-portréja, a hátulján Stróbl Alajos Olvasó lányok című szobra. Tudjuk, a 19. században a lányok Jókait olvastak, Jókait sokan olvasták. Mit rejt számára a jövő (a 22.) század regénye? Őt olvassák? Vagy nem őt? Egyszerűsítve? Rövidítve? Tartalmi kivonatban? Tankönyvi elemzésben? Nem is olvassák, mert nem szóbeli tétel? Nincs is a tantervben?

A válasz nem független a retorikától: ha olyan kompetenciaként tekintünk rá, mely szerszámosládaként képes a megfelelő eszközöket kínálni a tanulóknak (olvasóknak) a szövegelemzéshez, akkor helye van Jókai és minden szerző mellett. A Jókai és a retorika talán egy sorozat első darabja lesz, amely mások (például a kötetben többször említett Vörösmarty, Mikszáth, Móricz) életművében is segíti a félreértelmezések, mítoszok lebontását és a szerzők (újra)olvasását. Az irodalom és a nyelvészet határmezsgyéjén álló retorikai szemléletű Jókai-elemzés tehát ajánlható az eredeti Jókai-művek forgatása mellett az irodalommal, nyelvészettel, humán tudományokkal foglalkozó kutatóknak, egyetemi hallgatóknak, általános és középiskolai tanároknak, középiskolás diákoknak (és szüleiknek).

MAJOR HAJNALKA
MNÁMK Gimnázium

Diszharmóniás jelenségek a beszédben

Szerk. GÓSY MÁRIA. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 2015. 262 lap

A kötet a beszéd tervezésekor végbemenő folyamatok egy részének elemzéseit tartalmazza nyelvészeti, fonetikai és pszicholingvisztikai szempontból, a magyar beszéd esetében. Az alkalmazott nyelvészeti kutatások fontos és aktuális témáját dolgozza fel, nagy alapossággal.